

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ГРУП РИЗИКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ З УРГЕНТНОЮ АДИКЦІЄЮ

*Мороз В. М. Науково-дослідний центр
гуманітарних проблем Збройних Сил України
<https://orcid.org/0000-0003-3363-3712>*

У статті показується актуальність дослідження деформації особистості в професійній діяльності внаслідок виникнення ургентної адикції, адиктивної поведінки. На основі узагальнення теоретичних підходів і технологій щодо психологічного діагностування обґрунтовується методика визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України.

Ключові слова: ургентна адикція; адиктивна поведінка; військовослужбовці; діагностика; методика; опитувальник; інтерпретація.

Вступ. Глобалізаційні, інформаційні, технологічні процеси, що відбуваються у світі, призводять до постійного ускладнення професійної діяльності фахівців, ставлять вищі вимоги до здатності сучасної людини адаптуватися до нових реалій суспільного життя не лише на основі інтелектуальних, фізичних, але й, головним чином, – до психічних можливостей людини, що зумовлюється такими факторами: підвищенням інтелектуалізації праці; збільшенням ролі розумової діяльності, пов'язаної із завантаженням когнітивної сфери та психомоторики; опрацюванням завдань в умовах дефіциту часу; значимістю та відповідальністю за прийняті рішення та результати діяльності; підвищенням вимог до самоосвіти, рівня компетентності, постійного удосконалення професійної кваліфікації.

Суттєві навантаження, несприятливі впливи інформаційних, соціально-економічних, військових, комунікативних, стресових чинників, через які відбувається зниження резистентності, ефективності захисних компенсаторно-адаптаційних механізмів регуляції стану здоров'я та працездатності особистості, призводять до зниження продуктивності, якості, надійності, безпеки праці, редукції професійних досягнень, виникнення психосоматичних і професійних деформацій (депрофесіоналізації) особистості – адикції, адиктивної поведінки (Мороз, 2023, с. 78І. За таких умов зростає значущість досліджень не лише щодо причин, особливостей прояву чи механізмів розвитку поведінкових адикцій, а й своєчасного виявлення адиктивних ознак (Кокун, Мороз, Лозінська, & Пішко, 2024, с. 9).

Проблема розвитку адиктивної поведінки в повній мірі торкнулася й

військовослужбовців Збройних Сил України. Адже під час виконання завдань за призначенням професійна діяльність вимагає від особового складу відповідальності, максимальної зібраності, зосередженості, організованості, готовності діяти чітко та злагоджено, вміння приймати відповідальні рішення. Водночас, у залежності від набутих певних видів адикцій і стадій їх розвитку та зумовлених ними проявів депрофесіоналізації, існує ризик, пов'язаний з ефективністю діяльності, що має вкрай важливе значення не лише для конкретного військовослужбовця, а й для підрозділу в цілому в ході ведення бойових дій.

За таких умов постає питання підтримки боєздатності підрозділів та забезпечення виконання бойових завдань на високому професійному рівні, що можливо, в тому числі, і за рахунок протидії адиктивним поведінковим чинникам, адже проведені дослідження довели беззаперечний вплив адиктивної поведінки на процес депрофесіоналізації військовослужбовців, якій притаманні такі характерні ознаки як втрата професійно важливих якостей, знань, умінь і навичок, зниження психологічної стійкості, небажання професійно самовдосконалюватися, наполегливо працювати в обраній військово-професійній сфері,

В контексті викладеного важливого значення набуває напрям досліджень з розроблення ефективних методик з визначення груп ризику військовослужбовців Збройних Сил України з ургентною адикцією, подальшої їх психологічної реабілітації на основі розвитку та координації при цьому міждисциплінарних підходів.

Теоретичне підґрунтя. Теоретико-методологічну основу дослідження

складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з таких напрямів:

– ургентна адикція, адикція (А. Артемчук, І. Зеленко, Ю. Клименко, Ц. Короленко, В. Ляудіс, В. Міллер, Н. Моргунова, В. Мороз, В. Слюсарь, Г. Старшенбаум, К. Стволигін, Н. Тассі, О. Шибко та ін.);

– адитивна поведінка (Н. Бугайова, А. Войскунський, Л. Завадська, Є. Змановська, О. Кокун, Ц. Короленко, С. Кулаков, А. Личко, К. Лисецький, В. Лютий, В. Пушкар, О. Сафін, Ф. Сафуанов, Т. Синіцька, В. Стасюк, Н. Терещук, З. Файнбург та ін.);

– наукові підходи та технології психологічного діагностування виникнення поведінкових адикцій у фахівців різних сфер професійної діяльності та профілактики їх депрофесіоналізації:

методика діагностування військовослужбовців Збройних Сил України з ознаками ургентної адикції (В. Мороз); теоретичні аспекти адиктивної поведінки військовослужбовців (І. Байда, І. Приходько); практичні рекомендації щодо діагностики та корекції адитивної поведінки військовослужбовців Національної гвардії України (О. Колесніченко, І. Приходько, Я. Мацегора); схильність до різних видів залежності“ (Г. Лозова); рівні кіберкомунікативної залежності (Ю. Асєєва, А. Тончева); ургентна залежність (О. Шибко); трудова залежність (Schaufeli & Taris).

Мета дослідження: обґрунтування методики визначення груп ризику виникнення у військовослужбовців Збройних Сил України поведінкових адикцій в процесі професійної діяльності.

Методи дослідження. Для реалізації визначеної мети використана система загальнонаукових методів дослідження, а саме: а) аналіз наукових досліджень з проблем ургентної адикції, адитивної поведінки, діагностування поведінкових адикцій, індукція, дедукція, синтез, порівняння – для узагальнення теоретичних положень і практичних результатів вітчизняних і зарубіжних науковців щодо понять та сутності психосоматичних і професійних деформацій особистості; б) емпіричні методи: аналіз та класифікація діагностичних методик особистості, системний підхід – для обґрунтування методики визначення груп ризику виникнення у військовослужбовців Збройних Сил України поведінкових адикцій.

Результати та обговорення. Головним завданням дослідження була розробка методичного підходу до визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України. В рамках цього завдання нами було розроблено скринінговий інструмент, за допомогою якого можливо проводити масові дослідження з метою визначення груп військовослужбовців, які мають підвищений ризик наявності нехімічних залежностей.

Відповідно до цієї задачі, до методики було висунуто дві основні вимоги:

1. Експрес-характер методики – наявність до 20 пунктів з можливістю здійснення дослідження впродовж 5-7 хвилин.

2. Можливість методики охоплювати найбільш важливі для діагностування у військовослужбовців видів нехімічних залежностей та визначати інтегральний показник їх адиктивної поведінки.

Процедура розроблення методики

Розроблення методики відбувалося у декілька послідовних етапів:

Перший етап. Аналіз існуючого психодіагностичного інструментарію, спрямованого на діагностику схильності до різних видів нехімічних залежностей.

Другий етап. Відбір найбільш валідних та надійних методик діагностики адикції, адиктивної поведінки.

Третій етап. Відбір із стимульного матеріалу цих методик початкового переліку найбільш валідних пунктів/запитань, спрямованих на діагностування різних видів нехімічних залежностей відповідно до визначеного переліку таких залежностей, які є найбільш важливими для діагностування у військовослужбовців.

Четвертий етап. Визначення остаточної кількості пунктів для методики та остаточних формулювань кожного з них.

П'ятий етап. Розробка діагностичного інструменту (інструкції для досліджуваного та діагностичного бланку, опис правил обробки отриманих результатів).

Шостий етап. Визначення попереднього підходу до інтерпретації отриманих за методикою результатів та її остаточна апробація.

В результаті *першого та другого етапів* розроблення методики для подальшої роботи було відібрано чотири психодіагностичних методики:

1. Опитувальник діагностики ургентної залежності (Шибко, 2008) являє собою клініко-психологічну тестову методику, що призначена для діагностики однієї з форм адиктивної поведінки – адикції до поспіху та екстрених ситуацій. Опитувальник розроблено на основі методики “Urgency addiction index” N. Tassi (1993). Під ургентною адикцією розуміють суб’єктивне відчуття постійної нестачі часу та страху “не встигнути”. Авторами виділені такі показники цієї адикції: гіперконтроль над часом, хронічна фрустрація базових потреб, тенденція до субмісивної поведінки, прийняття абсолютно всіх вимог, що стосуються професійної діяльності, ангедонія, ігнорування минулого, страх майбутнього. Опитувальник розроблено, ґрунтуючись на клінічних спостереженнях за людьми, які перебувають у стані постійного поспіху. Процес перекладу та адаптації англійського варіанта опитувальника дозволив встановити відповідність змісту опитувальника національній психологічній реальності. Пілотажне дослідження було проведено на групі 30 респондентів з метою виключення неясних, двозначних та інших тверджень, що викликають питання та суперечки. Серед методів математичної статистики застосовувався факторний аналіз, що дозволяє на підставі низки параметрів виділити кілька латентних змінних, що найбільше детермінують дисперсію вихідних параметрів.

2. Методика діагностики схильності до різних видів залежності. Методика визначає схильність людини до 13 видів залежностей, а також дозволяє діагностувати загальну схильність до залежностей. Діагностуються такі види залежностей: залежність від алкоголю; телевізійна залежність; любовна залежність; ігрова залежність; залежність від міжстатевих відносин; харчова залежність; релігійна залежність; трудова залежність; лікарська залежність; залежність від комп’ютера (Інтернету, соціальних мереж); залежність від куріння; залежність від здорового способу життя; наркотична залежність; загальна схильність до залежностей (Лозова, 2019).

3. Опитувальник на виявлення рівня кіберкомунікативної залежності (залежність від соцмереж) (Тончева, 2012). На думку дослідниці, кіберкомунікативна залежність – це залежність особистості від спілкування в найбільш популярному комунікаційному середовищі інтернет – соціальній мережі.

Опитувальник складається з 20 запитань і дозволяє оцінити рівень вираженості кіберкомунікативної залежності (залежності від соцмереж). Кіберкомунікативна залежність за класифікацією K. Young (1996), є однією з п’яти основних типів інтернет-залежності і передбачає залежність від спілкування в соціальних мережах, форумах, чатах, групових іграх і телеконференціях, і може призвести до заміни наявного кола спілкування в реальному житті на віртуальне. Ступінь надійності опитувальника визначалася авторкою повторним тестуванням в ідентичних умовах (ретести) через 6 тижнів та обчисленням коефіцієнта кореляції між показниками першого та другого тесту. Коефіцієнт лінійної кореляції становив 0,742 при рівні значущості $p < 0,05$, що свідчить про високий рівень надійності опитувальника. Проведення ретесту та його статистична оцінка доводять, що ця методика вимірює одні й ті самі властивості (характеристики) через певний часовий інтервал (відтермінована повторна діагностика).

4. Голландська шкала трудової залежності (The Dutch Work Addiction Scale – (DUWAS) (Schaufeli, & Taris, 2004). Шкала складається з 10 суджень, об’єднаних у дві субшкали: "Надмірність в роботі" (Working Excessively, WE) та "Зацикленість на роботі" (Working Compulsively, WC). На кожен шкалу припадає по п’ять тверджень. Кожне твердження оцінюється за допомогою 4-бальної шкали. Розроблено дві моделі DUWAS (однофакторна та двофакторна). Двофакторна модель DUWAS значно краще відповідає емпіричним даним ніж однофакторна.

Мультигруповий конфірмаційний факторний аналіз показав еквівалентність моделі вимірювання DUWAS у групі чоловіків та жінок та стійкість її факторної структури. Шкали DUWAS показують хорошу конвергентну та дискримінантну валідність. Підтверджено психометричні властивості версій DUWAS декількома мовами. Трудоголізм, вимірюваний за допомогою української версії DUWAS, не пов’язаний із статтю чи рівнем посади працівників. Цей висновок узгоджується з результатами попередніх досліджень. Результати дослідження показують, що українська версія DUWAS має прийнятні психометричні властивості, порівняні з оригінальною версією та версіями іншими

мовами, і може бути рекомендована для використання в наукових та практичних цілях.

На **третьому етапі** було відібрано 47 найбільш валідних пунктів/запитань, спрямованих на діагностування п'яти видів нехімічних залежностей, які є найбільш важливими для діагностування у військовослужбовців:

- трудова залежність;
- ургентна залежність;
- залежність від соціальних мереж та інтернет-серфінгу;
- залежність від комп'ютерних/онлайн ігор;
- залежність від гри на гроші (гемблінг).

На **четвертому етапі** було сформульовано 20 пунктів/запитань стосовно п'яти видів вищенаведеного переліку

Методика визначення груп адиктивного ризику
військовослужбовців Збройних Сил України

(Бланк для діагностики)

Інструкція: Будь ласка, оцініть в балах від 0 до 4 те, наскільки точно 20 нижченаведених тверджень Вас характеризують, позначивши кружечком відповідну цифру:

- "0" – невірно;
- "1" – скоріш невірно;
- "2" – важко сказати;
- "3" – скоріш вірно;
- "4" – вірно.

1. Я витрачаю на роботу набагато більше часу, ніж на спілкування з друзями, хобі та відпочинок					
2. Я сильно дратуюся, коли мене відволікають від термінової справи					
3. Я часто перевіряю, що відбувається у моїх соціальних мережах					
4. Я часто граю у комп'ютерні чи онлайн ігри					
5. Я часто роблю ставки у тоталізаторі на спортивні чи інші події					
6. Я зовсім не вмію відпочивати, і тому під час вихідних та у відпустці почуваю себе гірше, ніж на роботі					
7. Я постійно поспішаю, оскільки завжди відчуваю дефіцит часу					
8. Коли починаю переглядати інтернет-сайти чи відеоролики в YouTube, мені важко зупинитися					
9. Буває, що в онлайн грі я "докупаю" додаткові можливості чи інструмент, щоб грати краще					
10. Я вважаю, що цікаво грати у якусь гру лише на гроші					
11. Про робочі справи я думаю майже весь час – на роботі та поза нею					
12. Я не можу уявити, що в мене може бути вільний час					
13. Витрачаю на спілкування в соціальних мережах набагато більше часу, ніж на інші види спілкування (особисте, через телефон тощо)					
14. Коли я починаю грати у комп'ютерну чи онлайн гру, то мені важко зупинитися, і я відкладаю інші справи					
15. Мені подобається грати на гроші					
16. Мої близькі часто скаржаться, що я постійно працюю					
17. Я дратуюся, коли хтось чи щось мене затримує (черга, натовп, світлофор тощо)					
18. Під час перебування в інтернеті я часто забуваю зробити поточні справи					
19. Я слідкую за оновленням та появою нових онлайн ігор					
20. Гра на гроші дає мені найгостріші відчуття в житті					

Кількісні результати опитувальника підраховуються згідно з "Ключем" (Таблиця 1).

Таблиця 1

"Ключ"

№	Види нехімічних залежностей	Сума балів за запитаннями
---	-----------------------------	---------------------------

1	Трудова залежність	1, 6, 11, 16 (від 0 до 16)
2	Ургентна залежність	2, 7, 12, 17 (від 0 до 16)
3	Залежність від соціальних мереж та інтернет-серфінгу	3, 8, 13, 18 (від 0 до 16)
4	Залежність від комп'ютерних/онлайн ігор	4, 9, 14, 19 (від 0 до 16)
5	Залежність від гри на гроші (гемблінг)	5, 10, 15, 20 (від 0 до 16)
6	Сумарний показник	Σ 1 – 20 (від 0 до 80)

На *шостому етапі* визначено попередній *підхід до інтерпретації* отриманих за методикою результатів для кожного із п'яти видів нехімічних залежностей:

- відсутність залежності – 0-3 бали;
- низька залежність – 4-7 бали;
- середня залежність – 8-12 балів;
- висока залежність – 13-16 балів.

Висновки.

1. Показано актуальність дослідження деформації (депрофесіоналізації) особистості в професійній діяльності внаслідок виникнення ургентної адикції, адиктивної поведінки.

2. Узагальнено теоретичні підходи і технології щодо психологічного діагностування осіб з адитивною поведінкою. Вперше розроблено методику визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України.

3. Методика пройшла перевірку психометричних властивостей (надійність,

валідність, дискримінативність). Конструктну валідність перевірено за допомогою аналізу кореляційних зв'язків шкал розробленої методики та відповідних шкал (опитувальник діагностики ургентної залежності; Голландська шкала трудової залежності; опитувальник на виявлення рівня кіберкомунікативної залежності (залежність від соцмереж); методика діагностики схильності до різних видів залежності.

4. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання розробленого методичного забезпечення для діагностування поведінкових (нехімічних) адикцій та визначення груп адиктивного ризику військовослужбовців Збройних Сил України.

Основні напрями подальших досліджень: виявлення різноманітних факторів і механізмів розвитку та профілактики ургентної адикції, адикції, їх різновидів, адиктивної поведінки; удосконалення діагностичного інструментарію.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. (2024). Діагностування поведінкових адикцій військовослужбовців : метод. посіб. Київ : ТОВ “7БІТ”.
2. Лозова Г.В. (2019). Тест на залежність (адикцію). Методика діагностики схильності до 13 видів залежностей. URL: <https://vseosvita.ua/library/test-na-zavisimost-addikciu-metodika-diaagnostiki-sklonnosti-k-13-vidam-zavisimostej-lozovaa-gv-123425.html>
3. Мороз В.М. (2023). Аналіз поглядів на проблему ургентної адикції та ургентної поведінки в сучасні психології // *Вісник Національного університету оборони України*. № 5(75). DOI: [10.33099/2617-6858-2023-75-5-78-86](https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-75-5-78-86).
4. Тончева А.В. (2012). Діагностика кіберкомунікативної залежності. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/64pvn412.pdf>.
5. Шишко О. Л. (2008). Діагностика ургентной аддикции // *Психологический журнал*. БГУ. 2008. № 1.
6. Schaufeli, W.B. & Taris. (2004). The Dutch Work Addiction Scale (DUWAS). URL: http://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/Tests/DUWAS_10_EN.pdf
7. Young K.S. (1996). Psychology of computer use: addictive use of the Internet: a case that breaks the stereotype. *Psychological reports*. 1996. Vol. 79.

References

1. Kokun O.M., Moroz V.M., Lozinska N.S., Pishko I.O. (2024). *Diahnostuvannya povedinkovykh adyktsiy viyskovosluzhbovtiv* [Diagnosing behavioral addictions in military personnel]: metod. posib. Kyiv : TOV “7BTs”. (in Ukrainian).

2. Lozova H.V. (2019). Test na zalezhnist (adyktsiyu). Metodyka diahnostryky skhylnosti do 13 vydiv zalezhnostey [Methodology for diagnosing susceptibility to 13 types of addictions]. URL: <https://vseosvita.ua/library/test-na-zavisimost-addikciu-metodika-diaagnostiki-sklonnosti-k-13-vidam-zavisimostej-lozovaa-gv-123425.html> (in Ukrainian).
3. Moroz V.M. (2023). Analiz pohlyadiv na problemu urhentnoyi adyktsiyi ta urhentnoyi povedinky v suchasni psykhologii [Analysis of views on the problem of urgent addiction and urgent behavior in modern psychology] // *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. № 5(75). DOI: [10.33099/2617-6858-2023-75-5-78-86](https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-75-5-78-86). (in Ukrainian).
4. Tonchieva A.V. (2012). Diahnostryka kiberkomunikatyvnoi zalezhnosti [Diagnosis of cyber-communication addiction]. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/64pvn412.pdf>.
5. Shybko O. L. (2008). Dyahnostryka urhentnoi adyktsyy [Diagnosis of urgent addiction] // *Psykhologicheskyy zhurnal. BDU*. № 1. S. 23–33 (in Belarus).
6. Schaufeli, W.B. & Taris. (2004). The Dutch Work Addiction Scale (DUWAS). URL: http://www.wilmarschaufeli.nl/publications/Schaufeli/Tests/DUWAS_10_EN.pdf.
7. Young K.S. (1996). Psychology of computer use: addictive use of the Internet: a case that breaks the stereotype. *Psychological reports*. Vol. 79.

Summary

METHODOLOGY FOR DETERMINING RISK GROUPS OF MILITARY PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE WITH URGENT ADDICTION

Moroz V. Scientific-Research Center for Humanitarian Problems of the Armed Forces of Ukraine

Introduction. *Globalization, information, and technological processes taking place in the world lead to a constant complication of professional activities of specialists. Significant workloads, adverse effects of information, socio-economic, communication, and stress factors lead to a decrease in productivity, quality, reliability, and occupational safety, a reduction in professional achievements, and the emergence of psychosomatic and professional deformities of the individual - addiction and addictive behavior. The problem of developing addictive behavior has fully affected the military personnel of the Armed Forces of Ukraine. That is why it is important to develop effective methods for identifying high-risk groups of the Armed Forces of Ukraine with urgent addiction, their further psychological rehabilitation based on the development and coordination of interdisciplinary approaches.*

Purpose. *The purpose of the article is to substantiate the methodology for determining the risk groups of behavioral addictions in the Armed Forces of Ukraine in the course of professional activity.*

Methods: *system of general scientific research methods: analysis of scientific research on the problems of urgent addiction, addictive behavior, diagnosis of behavioral addictions - to summarize the theoretical positions and practical results of domestic and foreign scientists on the concepts and essence of psychosomatic and professional deformations of the personality; empirical methods: analysis and classification of diagnostic methods of personality, systematic approach - to substantiate the methodology for determining the risk groups of behavioral addictions in the military personnel of the Armed Forces of Ukraine*

Originality. *The problem of timely diagnosis of the manifestations of the main behavioral addictions of military personnel is identified. For the first time, a methodology for identifying addictive risk groups of the Armed Forces of Ukraine was developed and tested. The methodology provides information on the risk of developing such types of addiction as labor, urgency, social media and Internet surfing, computer/online games, gambling, etc. The developed methodology can be used in the work of military psychologists, teachers, and in structures that provide psychological support to personnel.*

Conclusion. *The relevance of the study of personality deformation in professional activity due to the emergence of urgent addiction and addictive behavior is shown. Theoretical approaches and technologies for psychological diagnosis of persons with addictive behavior are generalized. A methodology for determining the addictive risk groups of the Armed Forces of Ukraine has been developed.*

The main directions for further research: identification of various factors and mechanisms of development and prevention of urgent addiction, addiction, their varieties, addictive behavior.

Key words: *urgent addiction; addictive behavior; military personnel; diagnostics; methodology; questionnaire; interpretation.*

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 18.01.25.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 20.02.25.

© 2025. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.